

การศึกษาการทำนาเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7

ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

The study of organic farming in rice fields Ban Nong Thom, Village No. 7,

Nong Ped Sub-district, Muang District, Yasothon Province

ภาณุวัฒน์ กันภัย

อนุสรณ์ สุวรรณเพชร

นัสสุไกร ศรีมันตะ

สนุก สิงห์มาตร

วิภาพรรณ อุปนิสาร

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Panuwat Kanpai

Anusorn Suwanphat

Natthakrai Srimanta

Sanook Singmatr

Wipaphan Upanisakorn

Mahachulalongkornrajavidyalaya university RoiEt Buddhist college

Email sophahai123@gmail.com

วันที่รับบทความ: 16 ตุลาคม 2566; วันที่แก้ไขบทความ 13 พฤศจิกายน 2566; วันที่ตอบรับบทความ: 14 พฤศจิกายน 2566

Received: October 16, 2023; Revised: November 13, 2023; Accepted: November 14, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำนาเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร กลุ่มตัวอย่างในการให้ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ คือ นายอุทัย ผิวเงิน ประธานกลุ่มกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ ผลการวิจัย พบว่า จากการสำรวจข้อมูลจากกลุ่มกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการทำอาชีพเกษตร โดยมีชุดความคิดเรื่องการกล้าคิด กล้าทำกล้าตัดสินใจในอาชีพหลักของตนเองที่ทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษนั้น คือ การทำนา ซึ่งถือเป็นต้นทุนเดิมอยู่ และเป็นความหวังให้ตัวเองและครอบครัวมีอาหารไว้บริโภคอย่างปลอดภัยเพราะข้าวคืออาหารหลักที่รับประทานทุกวันเพียงแต่ต้องเปลี่ยนวิธีผลิตแบบเดิมที่ผ่านมา คือ การใช้สารเคมีในนาข้าว เพราะสารเคมีทำลายระบบนิเวศน์ห่วงโซ่อาหารของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จึงเริ่มที่จะปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบปลอดภัยหรือเกษตรอินทรีย์ให้ครอบคลุมพื้นที่ของตัวเองและของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 35 คน สมาชิกทุกคนต่างเห็นด้วยถึงพิษภัยอันตรายของเกษตรแบบเคมี สมาชิกทุกคนใช้พื้นที่ที่มีทั้งหมดของตัวเองเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ รวมแล้ว 269 ไร่ ในเขตชุมชนบ้านหนองถ่ม ส่วนปัญหาที่พบจากการศึกษานี้พบว่าราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตได้ไม่มีความแตกต่างจากสินค้าเกษตรที่ปลูกตามปกติและอีกหนึ่งประเด็น

ปัญหาคือการปลูกข้าวแบบอินทรีย์นี้ต้องให้ความสนใจดูแลพืชผลอย่างมากจึงจะได้ผลตามที่คาดหวัง
ข้อเสนอแนะ พบว่า อยากให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหันมาสนใจต่อการทำนาอินทรีย์อย่างจริงจังมากกว่า
นี้

คำสำคัญ : การทำนา; เกษตรอินทรีย์; นาข้าว

Abstract

This research is qualitative research. The objective is to study organic farming in the rice fields of Ban Nong Thom, Village No. 7, Nong Ped Sub-district, Mueang District, Yasothon Province. The sample group for providing data for this research is Mr. Uthai Phiwngern, Chairman of the Ban Nong Thom Organic Farming Group, Village No. 7 Collect data by conducting in-depth interviews and field visits to collect empirical data. The research results found that From surveying data from the Ban Nong Thom Organic Farming Group, Village No. 7, a new idea for pursuing an agricultural career emerged. They have a set of thoughts about daring to think, daring to act, daring to make decisions in their main occupation that has been done since their ancestors, that is, farming. This is considered the same cost and is a hope for yourself and your family to have food to consume safely because rice is the main food that is eaten into the body every day. You just have to change the old method of making it in the past, which is the use of chemicals. in the rice field Because chemicals destroy the ecosystem, food chain of the natural environment. Therefore, they began to change to safe farming or organic farming to cover their own area and that of group members. There are a total of 35 group members. All members agree on the dangers of chemical agriculture. All members use all their available land to enter the organic farming system, a total of 269 rai in the Ban Nong Thum community area. As for the problems found from the study, it was found that the price of organic agricultural products produced is not different from agricultural products grown normally and another problem is that growing rice in this organic way requires heavy care and attention to the crops. The results will be as expected. As for the suggestions, it was found that we would like the relevant government agencies to pay more serious attention to organic farming.

Keywords : Farming; Organic Farming; Rice Field

บทนำ

ในอดีตนับย้อนกลับไปคนไทยในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเรียกกันติดปากว่า”ภาคอีสาน”หรือคนอีสาน ซึ่งเป็นดินแดนที่ราบสูงของประเทศไทยที่มีประชากรเกินกึ่งหนึ่งของประเทศ ที่แห้งแล้งกันดารพอสมควร ไม่มีแม้กระทั่งน้ำที่จะทำการเกษตรด้วยซ้ำ ในแต่ละฤดูกาลของแต่ละปี ชาวนาได้แต่หวังและคอยฝนฟ้าอากาศที่จะตกลงมาให้ในแต่ละห้วงของการทำนา แต่แล้วก็ได้แต่หวัง เพราะฝนฟ้าอากาศไม่มาตามห้วงเวลาหรือตามฤดูกาล ดังนั้นในเขตพื้นที่ภาคอีสานจึงนับได้ว่าเป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่แห้งแล้งที่สุด (สุทธิพงศ์ ปานเพ็ชร, 2559) จนบางครั้งประชาชนของภาคอีสานได้หลั่งไหลออกไปหางานทำที่เมืองหลวง คือกรุงเทพมหานครและที่อื่น ที่ไม่ใช่ชะตากรรมเดียวกัน บางครั้งคนอีสานถูกเยาะเย้ยถากถาง ถูกดูหมิ่นดูแคลน หว่านคนภาคอีสานโง่และจน ได้ยินแล้วคนอีสานปวดใจยิ่งนัก คำพูดเหล่านั้นคนอีสานได้แต่ยอมทำใจรับมัน จากคำบอกเล่าเหล่านี้ที่เล่ามา ปัจจุบันภาคอีสานไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยในปัจจุบัน กลับอุดมสมบูรณ์มาก พืชมีนานาพันธุ์ กลับเขียวข่มขุ่มขึ้น ขึ้นชื่อว่า “อีสานเขียว”ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ของไทยในปัจจุบัน จากอดีต โครงการอีสานเขียว เกิดขึ้นวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2530 ถึงปัจจุบันผ่านมานับได้ 36 ปี ภาคอีสานกลับฟื้นคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีขึ้นพอที่จะจรรโลงอยู่คู่กับเกษตรกรและชาวนาได้อย่างสบายโดยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างลงตัว ดังเช่น ชาวนาในเขตพื้นที่บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ชาวบ้านส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพหลัก คือ การทำไร่ ทำนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ น้อยนักที่จะประกอบอาชีพอื่น และในแต่ละครัวเรือนจะมีเทคนิคบริหารจัดการ การทำการเกษตรที่แตกต่างกันออกไป บางครัวเรือนมีแนวคิดการทำเกษตรแบบทำนาเกษตรอินทรีย์ หรือบางครัวเรือนชอบทำนาเกษตรแบบเคมี หรือกึ่งเคมี ฯลฯ นั้นขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส ความพร้อมและความรู้ที่มีของตัวเกษตรกรเอง (กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ปรากฏเกษตรของแผ่นดิน, ออนไลน์)

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาสภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In - depth Interview) กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าวของบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดกับการตัดสินใจทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างไร (มูลนิธิเกษตรรักษาสีสิ่งแวดล้อม (ประเทศไทย), 2561) และหากเปรียบเทียบระหว่างการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับการทำนาเกษตรแบบเคมีนั้นมันมีผลดีผลเสียอย่างไร จะสามารถพัฒนาต่อยอดได้ให้เป็นที่น่าพอใจในอนาคตไหม เช่น ตลาดที่รองรับผลผลิตในแต่ละปี และในแต่ละฤดูกาลผลผลิตเพิ่มขึ้นหรือลดลง (ธีระรัตน์ ชินแสน และคณะ, 2561) กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ในบริบทของการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าว นั้น มีองค์ความรู้ที่จะสามารถดำเนินกิจกรรมในนาข้าวได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ และอนาคตจะมีสมาชิกกลุ่มที่สนใจทำ

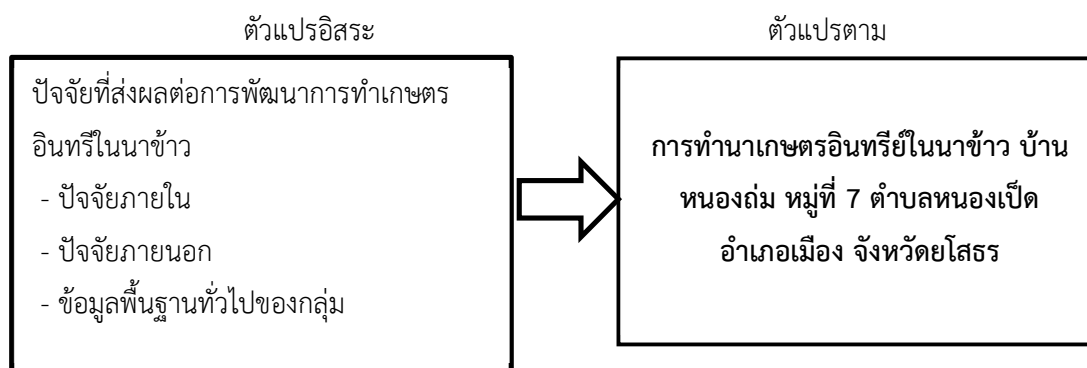
เกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้นจากเดิมหรือไม่อย่างไร มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยภายในประกอบด้วยครัวเรือนต้นแบบมีทุนความรู้ ทุนพื้นที่และธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนโครงสร้าง พื้นฐาน และทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ทำให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง มีการดำเนินวิถีชีวิตพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (มูลนิธิสิริกรรมธรรมชาติ, 2556) ส่วนปัจจัยภายนอก ที่หนุนเสริมและผลักดันให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบประกอบด้วย การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตขึ้นเองแทนปุ๋ยเคมี ทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจัดการพื้นที่ ให้เป็นศูนย์เรียนรู้การพัฒนาการผลิตและการตลาดสำหรับผลผลิตทางการเกษตรโดยยึดหลักการ พอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีเงิน บุญ ทาน เก็บ ขาย และเครือข่าย (วิสาหกิจเพื่อสังคมบ้านรักษ์ดิน, 2560)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการทำนาเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวความคิดในการศึกษากลุ่มเกษตรกรที่ทำนาเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้นักวิจัยนี้ทำการศึกษการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีของแนวคิดทฤษฎีบันได 9 ขั้นของสำนักงานพัฒนาที่ดิน กรมการพัฒนาชุมชน จึงเขียนเป็นแผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินงานวิจัย

กลุ่มเป้าหมาย

ประชากรในการวิจัยคือกลุ่มทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 กลุ่มของนายอุทัย ผิวเงิน ประธานกลุ่มซึ่งมีสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 35 คน กลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์การวิจัย คือนายอุทัย ผิวเงิน เป็นผู้ให้ข้อมูล (คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง) เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ถึงรูปแบบการขับเคลื่อนการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าวประกอบด้วยการศึกษาบริบทของการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ของเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัด ยโสธร และตัวแทนกลุ่มจำนวน 8 คนเพื่อร่วมเวทีสนทนากลุ่ม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ในการวิจัยในครั้งนี้สร้างขึ้นจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเกษตรอินทรีย์ และผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัยจากอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัยตามขั้นตอน
2. จัดเวทีสนทนาพูดคุย การจัดเวทีสนทนาจากคณะกรรมการกลุ่มกลุ่มทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน ถึงปัญหาอุปสรรค รวมทั้งหาข้อสรุป เปรียบเทียบการทำเกษตรแบบอินทรีย์และแบบเคมีใช้แบบการสัมภาษณ์พูดคุยตัวต่อตัวกับกรรมการและสมาชิกกลุ่ม ถอดบทเรียนจากการศึกษาข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวเพื่อการวิจัยต่อไป นำข้อมูลความรู้ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้กลับไปคืนสู่กลุ่มเพื่อพัฒนาศักยภาพต่อไป ลงพื้นที่จริงศึกษาสภาพจริง

วิธีการสร้างเครื่องมือ

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ตามขั้นตอน ดังนี้ ทำการให้ข้อมูลไม่ชัดเจน ตรวจสอบความตรงของข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่สรุปได้มาให้ผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ทบทวนและตรวจสอบความจริงที่ผู้วิจัยได้นำมาค้นคว้าอธิบายเสริม

1. ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างแบบสัมภาษณ์
2. จัดทำแบบสัมภาษณ์ทั้งโครงสร้าง โดยกำหนดขอบเขตให้ครอบคลุม เกี่ยวกับการศึกษาการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่การทำนาเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว
3. นำแบบสัมภาษณ์ทั้งโครงสร้างที่เสร็จแล้ว แก่ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนวิจัย กรรมการพัฒนาชุมชน และให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม และให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
4. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุง แล้วนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์บุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย จำนวน 1 ครั้ง
5. นำแบบสัมภาษณ์ที่ทดลองแล้วมาปรับปรุงข้อคำถามอีกครั้งหนึ่งแล้วจึง นำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายจริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสภาพการทำนาเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวบ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายกับกลุ่มตัวอย่างเป็นการล่วงหน้าไว้แล้ว เมื่อถึงเวลานัดหมายคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการแนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์การสัมภาษณ์ จากนั้นก็เริ่มดำเนินการพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียงเข้ามาช่วยเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถาม ดังนี้

คำถามที่ 1. ท่านมีจุดเริ่มต้นในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม หลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การศึกษาศภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวอย่างไรบ้าง มีขั้นตอนวิธีการอย่างไร

คำถามที่ 2. ท่านมีรูปแบบในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม หลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ การศึกษาศภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวอย่างไรบ้าง โดยนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างไรบ้าง

คำถามที่ 3. ท่านมีหลักคิดในการขับเคลื่อนงานอย่างไร หัวข้อเปรียบเทียบการทำเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไร เช่น ทัศนคติในการทำงาน ทักษะความรู้ ทุนในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จคืออะไร (ทุนที่เป็นตัวเงิน และทุนที่ไม่เป็นตัวเงิน)

คำถามที่ 4. ท่านมีแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม หลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไรบ้างให้ประสบผลสำเร็จ

คำถามที่ 5. ท่านมีเครือข่ายใดเข้าร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไรและเข้าร่วมพัฒนาอย่างไรบ้าง

คำถามที่ 6. ท่านคิดว่าควรมีหน่วยงานใดเข้ามาช่วยพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนา คุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไรและเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องใดบ้าง

คำถามที่ 7. จากการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไร ท่านค้นพบเทคนิค วิธีการอย่างไรบ้างที่ขับเคลื่อนการดำเนินงาน ให้ประสบผลสำเร็จ

คำถามที่ 8. เมื่อท่านเจอปัญหาในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่ การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไรท่านมีวิธีการแก้ไขปัญหามาอย่างไร และท่านเกิดความรู้ใหม่อย่างไร บ้าง

คำถามที่ 9. ท่านคิดว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไรในระดับครัวเรือน ให้ประสบผลสำเร็จคืออะไร

คำถามที่ 10. ท่านมีข้อเสนอแนะรูปแบบในการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ ประยุกต์สู่การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับเกษตรแบบเคมีผลดีผลเสียแตกต่างกันอย่างไร “โคก หนอง นา โมเดล” ให้ประสบผลสำเร็จอย่างไรบ้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยนำคำตอบที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก มาสรุปประเด็นโดยวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และทำการเรียบเรียงและจัดแยกตามแต่ละประเด็นที่เก็บรวบรวมได้ จากนั้นได้ทำการสรุปข้อมูลในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย อภิปรายผลข้อมูลตามทฤษฎีและปรากฏการณ์ เพื่อสร้างข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพพื้นที่ที่ทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว

ตำบลหนองเป็ดเป็นตำบลลำดับที่ 18 ของอำเภอเมืองยโสธร บ้านหนองถ่ม ทั้ง 2 หมู่ เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับอำเภออื่นคือ ทิศเหนือ ติดกับตำบลกำเม็ด อำเภอกุตุ้ม และตำบลโคกนาโก อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร ทิศตะวันออกติดกับ ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร ทิศตะวันตกติดกับ ตำบลไผ่ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร ทิศใต้ติดกับ ตำบลกระจ่าย อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร ซึ่งนับได้ว่าภูมิประเทศของบ้านหนองถ่ม ม.7 เป็นพื้นที่สุดท้ายของอำเภอเมือง ยโสธรเลย เป็นพื้นที่ชายแดนของภูมิศาสตร์ เป็นการคมนาคมระยะทางไกลที่สุดของเขตอำเภอเมือง ระยะทาง 35 กิโลเมตร ถึงตัวเมืองยโสธร ซึ่งภูมิประเทศของตำบลหนองเป็ดนี้ ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่อยู่ 3 แห่ง แหล่งน้ำที่ใหญ่ที่สุด คือกุดกะเหลิบ อีกสองแห่งเล็กรองลงมาตามลำดับ ตำบลหนองเป็ดพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวมากที่สุด เพราะฉะนั้นบ้านหนองถ่ม ม.7, ม.8 เป็นอีกพื้นที่หนึ่งของตำบลหนองเป็ด ที่ทำนาข้าวกันมาก มีทั้งการทำนาข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ และนาข้าวแบบเคมี รวมทั้งพืชอื่นๆ ด้วย

2. ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มเกษตรกรที่ทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ และกลุ่มทำนาเกษตรแบบเคมี ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 35 คน สมาชิกทุกคนต่างเห็นพ้องต้องกันถึงพิษภัยอันตรายของเกษตรแบบเคมี สมาชิกทุกคนใช้พื้นที่ที่มีทั้งหมดของตัวเองเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ รวมแล้ว 269 ไร่ ในเขตชุมชนบ้านหนอง

ถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร การทำเกษตรอินทรีย์ ปีที่หนึ่ง ปีที่สอง ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ ต้องเข้าสู่ฤดูกาลทำนาปีที่สามผ่าน ถึงได้รับรองมาตรฐานเป็นเกษตรอินทรีย์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ในช่วงเวลาที่เริ่มต้นทำเกษตรอินทรีย์ของปีแรก สังเกตได้ว่าผลผลิตจะลดลงมาก แต่พอมาฤดูกาลที่สองและที่สาม ดินกลับคืนสู่สภาพ ผลผลิตเพิ่มขึ้นกว่าปีแรก สภาพดินถูกฟื้นฟูโดยการเลิกใช้สารเคมีในนาข้าว เปลี่ยนมาใช้ชีวภาพแทนนั้น ดินกลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมเหมือนในอดีตบรรพบุรุษที่เคยทำนา มา หลังจากพบว่าผลผลิตเพิ่มขึ้นจากทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว สมาชิกทุกคนมีกำลังใจ ที่จะพัฒนาต่อยอดเพิ่มผลผลิตขึ้นตามลำดับ โดยวิธีการแสวงหาความรู้จากแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์จากสื่อโซเชียล และจากการลงศึกษาพื้นที่จริง ปัจจุบันกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ย่างเข้าปีที่ 6 แล้ว ในการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวและถือได้ว่าเป็นที่น่าพอใจ

3. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ในนาข้าวของเกษตรกร

การศึกษาข้อมูล การทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว นายอุทัย ผิวเงิน ประธานกลุ่ม ชื่อกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ให้ข้อมูลว่า จากการที่ได้ไปศึกษาดูงานร่วมกับสมาชิกกลุ่มครั้งนั้น เกิดแนวคิดใหม่ๆ ในการทำการเกษตร โดยมีชุดความคิดที่ว่า ถ้าคิดกล้าทำกล้าตัดสินใจในอาชีพหลักของตนเองที่ทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คือการทำนา การทำนาข้าวแบบอินทรีย์ เพื่อให้ตัวเองและครอบครัวบริโภคอย่างปลอดภัย เพราะข้าวคืออาหารหลักที่บริโภคเข้าสู่ร่างกายทุกวัน ซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีทำที่เคยใช้สารเคมีในนาข้าว ไม่ว่าจะเป็นยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี ซึ่งขาดการคำนึงถึงความปลอดภัยแก่ตัวเองและผู้บริโภค ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและส่งผลกระทบโดยตรงต่อสัตว์แบบหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ในนาข้าวค่อยๆ ลดหายไปจากนาข้าว เพราะสารเคมีบ่อนทำลายระบบนิเวศน์ห่วงโซ่อาหารของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หลังจากได้สะท้อนปัญหาต่างๆ ทำให้เห็นถึงความอันตรายที่จะเกิดทั้งหมดของเกษตรเคมีในนาข้าว รวมทั้งพืชไร่ พืชสวน จึงเริ่มที่จะปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบปลอดภัยหรือเกษตรอินทรีย์ให้ครอบคลุมพื้นที่ของตัวเอง

จากการวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาสภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร สรุปผล ดังนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการศึกษาสภาพการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร สมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ในปัจจุบันส่วนใหญ่ประกอบ อาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำนาข้าวอินทรีย์ ซึ่งในรอบ 1 ปี เกษตรกรจะทำนาได้อย่างน้อย 1 ครั้ง โดยอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก โดยเว้นการทำนาในช่วง เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน ซึ่งเป็นฤดูน้ำแล้ง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรจะปล่อยนาทิ้งเอาไว้จนกว่าจะถึงต้นฤดูฝนจึงจะเข้าไปปลูกข้าวในรุ่นต่อไป รูปแบบของการทำนาของสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ส่วนใหญ่เป็นการทำนาแบบอินทรีย์เป็นหลัก โดยจะไม่มีการใช้สารเคมีในการบำรุงดิน และป้องกันกำจัดศัตรูพืช จากการสัมภาษณ์พบว่า สมาชิกมี

การรวมกลุ่มกันเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง เพื่อเป็นการลดการใช้สารเคมีในชุมชนและลดค่าใช้จ่ายสิ้นเปลืองอันเนื่องมาจากการใช้สารเคมี จากการสัมภาษณ์พบว่า ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มเพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง ในกระบวนการทำนาสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ใช้แรงงานในครัวเรือนในการผลิตเป็นหลัก มีการจ้างแรงงานจากภายนอกชุมชนเพื่อจัดการนาในบางขั้นตอน เช่น การไถ การหว่านข้าว รวมไปถึงการเก็บเกี่ยว

จากการสัมภาษณ์พบว่าปัญหาในการผลิตส่วนใหญ่ คือวัชพืชในแปลงที่ควบคุมยาก เนื่องจากเกษตรกรนิยมทำนาโดยวิธีการหว่าน มากกว่าการปักดำ นอกจากนี้ยังพบว่ามีเกษตรกรบางส่วนใช้สารเคมีเพื่อกำจัดแมลง ศัตรูพืชต่างๆ อยู่เสมอ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรถึงขั้นตอนและวิธีการทำนาของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ในปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. การปลูกข้าว การจัดการดินและน้ำ
2. การป้องกันกำจัดศัตรูพืช
3. การเก็บเกี่ยวและการจัดการหลังเก็บเกี่ยว

สรุปได้ว่า การทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับการทำเกษตรแบบเคมีในนาข้าว บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า เกษตรกรที่ปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์มีต้นทุนที่ต่ำกว่าเกษตรเคมี และมีผลตอบแทนที่มากกว่าเกษตรเคมี นอกจากนี้พบว่าการทำนาข้าวแบบอินทรีย์ เพื่อให้ตัวเองและครอบครัวบริโภคอย่างปลอดภัย เพราะข้าวคืออาหารหลักที่บริโภคเข้าสู่ร่างกายทุกวัน ซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีทำที่เคยใช้สารเคมีในนาข้าว ไม่ว่าจะเป็นยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมี ซึ่งขาดการคำนึงถึงความปลอดภัยแก่ตัวเองและผู้บริโภค รวมถึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และทำลายระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ปัญหาเหล่านี้ทำให้เห็นถึงอันตรายที่จะเกิดทั้งหมดของเกษตรเคมีในนาข้าว รวมทั้งพืชไร่ พืชสวน จึงเริ่มที่จะปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบอินทรีย์

4. ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการทำเกษตรอินทรีย์ในนาข้าว

ปัญหาและอุปสรรคการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าว บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร กลุ่มผู้วิจัยได้ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อให้สมาชิกกลุ่มฯ แต่ละคนได้แสดงความคิดเห็น โดยร่วมกันอภิปรายถึงปัญหาในการพัฒนาการทำนาข้าวอินทรีย์ หรือวิธีการแก้ปัญหาที่พบ ซึ่งพบว่ามีปัญหาในการทำนาข้าวอินทรีย์ ที่เกษตรกรกังวลมากที่สุดคือ การไม่เข้าใจกระบวนการและเทคนิคในการทำนาข้าวอินทรีย์ หรือสิ่งที่ทำอยู่แล้วถูกต้องหรือไม่ เช่น การควบคุมวัชพืช การบำรุงดิน ต้องเลือกใช้พันธุ์ข้าว การทำนาปีละ 2 ครั้งสามารถทำเกษตรอินทรีย์ได้หรือไม่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเด็นปัญหาที่เกษตรกรกังวลคือการกลัวได้ผลผลิตน้อยจะไม่คุ้มทุน การป้องกันการปนเปื้อนจากแปลงข้างเคียงทำได้ยาก เนื่องจากเป็นที่นาติดกันผืนใหญ่ไม่มีแนวกันทางธรรมชาติ การไม่มีความรู้เรื่องมาตรฐานการทำนาข้าวอินทรีย์จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเกษตรกรจะดำเนินการแก้ปัญหาศัตรูพืชโดยวิธีการใช้ ปุ๋ยเคมี ยาคุมหญ้า ยาฆ่าแมลง ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และเพิ่มต้นทุนในการผลิต อีกทั้งการใช้สารเคมีเพื่อแก้ปัญหา

ศัตรูพืชในบางครั้งไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้เกษตรกรหลายคนเกิดความรู้สึกท้อแท้ และไม่คิดว่าวิธีการทางเกษตรอินทรีย์จะสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ จึงถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการทำนาข้าวอินทรีย์ของสมาชิกกลุ่มฯ นอกจากนี้แล้วปัญหาที่พบจากการศึกษาเพิ่มเติมคือ ราคาสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตได้ไม่มีความแตกต่างจากสินค้าเกษตรที่ปลูกตามปกติ และอีกหนึ่งประเด็นปัญหาคือการปลูกข้าวแบบอินทรีย์นี้ต้องให้ความใส่ใจดูแลพืชผลอย่างหนักจึงจะได้ผลตามที่คาดหวัง ส่วนข้อเสนอแนะของกลุ่มฯ คือ อยากให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหันมาสนใจต่อการทำนาอินทรีย์อย่างจริงจังมากกว่านี้

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยพบว่ากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในพื้นที่บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้ทำการเกษตรแบบอินทรีย์โดยไม่ใช้สารเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่เป็นอาหารของพืช สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่มีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ และระบบนิเวศ ทั้งนี้เพื่อให้ผลผลิตที่เป็นอาหารสะอาด และปลอดภัย นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้ส่งสมมุติปัญญาด้านเกษตรอินทรีย์ที่เป็นรูปแบบในท้องถิ่น โดยไม่ได้มีการกำหนดมาตรฐานจากองค์กรใดองค์กรหนึ่ง แต่เป็นวิธีการปฏิบัติของชาวบ้านจนมีการใช้รูปแบบเกษตรอินทรีย์ตามปราชญ์ชาวบ้านต่อเนื่องมา แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน หรือคนข้างเคียง ซึ่งเกษตรกรแบบอินทรีย์ อาศัยหลักความเกื้อกูลกันของธรรมชาติ โดยไม่ใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นเคมี เช่น ยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืช และปุ๋ยเคมี เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต การอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของแปลงนา การฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตร เช่น การปรับปรุงคุณภาพดิน การพึ่งพาตนเอง เช่น การเตรียมปัจจัยการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ การคัดเมล็ดพันธุ์ การใช้แรงงานตนเองและครอบครัว ซึ่งสรุปได้ว่า การทำเกษตรแบบอินทรีย์ในนาข้าว ในพื้นที่บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร สามารถเกื้อกูลกับระบบนิเวศธรรมชาติ เป็นการสร้างความสมดุลที่ลงตัว และยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากการวิจัยการทำนาเกษตรแบบอินทรีย์กับการทำเกษตรแบบเคมีในนาข้าว บ้านหนองถ่ม หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถทำนาข้าวอินทรีย์ได้ โดยใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งกลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนา คือ การศึกษาดูงาน การอบรมเชิงปฏิบัติการ การมอบหมายงาน และการนิเทศติดตาม กลุ่มผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

1. ควรมีการส่งเสริมให้มีการดำเนินการพัฒนาเกษตรกรด้านการพัฒนาการทำนาข้าวอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง

2. ควรใช้กลยุทธ์ในการพัฒนาเกษตรกรด้านการทำนาข้าวอินทรีย์ที่หลากหลายนอกเหนือจากการศึกษาดูงานการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การมอบหมายงาน และการนิเทศติดตาม เช่น การตั้งกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้คำปรึกษาด้านการทำนาข้าวอินทรีย์ เป็นต้น

3. ควรทำการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการในประเด็นที่เป็นปัญหาอีกครั้งโดยเฉพาะ เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์ การควบคุมและกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

4. การศึกษาในระยะต่อไปควรเพิ่มพื้นที่ในการศึกษาโดยทำการส่งเสริมการนำกระบวนการทำนาข้าวอินทรีย์ที่ได้จากการศึกษาไปทดลองใช้ในแปลงนาของเกษตรกรในชุมชน

5. ในการส่งเสริมการทำนาข้าวอินทรีย์ควรส่งเสริมด้านจิตสำนึกถึงปัญหาด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมและความพอเพียง เพื่อให้เกษตรกรมองเห็นถึงประโยชน์อย่างแท้จริง จึงจะทำให้เปลี่ยนแนวคิดมาทำนาอินทรีย์ได้

เอกสารอ้างอิง

กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

(2556). **ปราชญ์ เกษตรของแผ่นดิน**. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2566 จาก <https://www.moac.go.th/philosopher-home>.

ธีระรัตน์ ชินแสน และคณะ. (2561). **การพัฒนาการทำนาข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน 4 หมู่บ้าน ห้วยหลวง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม**. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

มูลนิธิเกษตรรักษาสังแวดล้อม(ประเทศไทย). (2561). **ทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง ศาสตร์พระราชา**. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2566 จาก <http://www.aecth.org/Article/Detail/132851>.

มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ. (2556). **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2566 จาก <http://www.agrinature.or.th/article/329>.

วิสาหกิจเพื่อสังคมบ้านรักดิน. (2560). **ทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง**. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2566 จาก <http://www.baanrakdin.com/b/8>.

สุทธิพงศ์ ปานเพชร. (2559). **เกษตรอินทรีย์ภูมิปัญญาชาวบ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา**. รายงานผลการวิจัย. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.